

การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน

อาจารย์ ดร.สุริยา เหมตะศิลป์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

การพัฒนาที่กำลังดำเนินอยู่ในโลกนี้ ผู้คนในประเทศต่างๆทั่วโลกกำลังวิตกกังวลว่า มันเป็นการพัฒนาไปตามวิถีที่เราต้องการอย่างแท้จริงหรือไม่ เรากำลังพัฒนาไปสู่จุดจบของโลกหรือไม่ สังคมเช่นไร ประเทศเช่นไร โลกเช่นไร ที่เราต้องการ แล้วเราเตรียมอะไรบ้าง หมายถึงเตรียมกันอย่างไรจริงจัง อย่างเป็นระบบ ที่จะทำให้ได้อย่างนั้น หากเราเชื่อกันว่า “อยากได้สังคมเช่นไร อยากให้ประเทศ หรือ โลก เป็นเช่นไร เราก็ควรจัดการศึกษาเช่นนั้น” ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาก็น่าจะต้องหันมาเอาใจใส่กันว่า เราจะเตรียมเยาวชนของเราในทิศทางใด การพัฒนาเพื่อให้มีชีวิตที่ดีกว่าคงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่จะอย่างไรให้คนในสังคม ในประเทศ ในโลก มีวิถีคิดในการพัฒนาไปในแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน(Sustainable Development)

การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นวิถีคิดในการพัฒนา ที่คำนึงถึงอนาคตที่ยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับความสมดุลและความเหมาะสม ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในการปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไปในขอบเขตเพียงความจำเป็นในปัจจุบัน โดยไม่ไปบริโภครทรัพยากรของโลกจนส่งผลกระทบต่อความขาดแคลนทรัพยากรในอนุชนรุ่นหลัง มีระบบเศรษฐกิจที่มีความโปร่งใสยุติธรรม การผลิตและการบริโภคเอื้อต่ออนาคตที่ยั่งยืนของโลก เป็นการพัฒนาที่ส่งผลให้คนมีความคิด ค่านิยม การปฏิบัติและ วัฒนธรรมที่ดีงาม และอยู่ร่วมกันในสังคมโลกอย่างสันติสุข

มิติเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน จากข้อวิตกกังวลเกี่ยวกับการพัฒนาที่กำลังเป็นไปในทิศทางที่ส่งผลกระทบต่อสังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ของผู้คนในวงกว้างมากขึ้น มองกันว่าจะเห็นผลกระทบในมิติดังต่อไปนี้ชัดเจนในขณะนี้ เช่น

- มิติด้านสิ่งแวดล้อม
- มิติด้านเศรษฐกิจ
- มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม

ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ยกมาเป็นข้ออภิปรายกันมาก เช่น

ทางสังคม	ทางวัฒนธรรม	ทางสิ่งแวดล้อม	ทางเศรษฐกิจ
<u>สิทธิมนุษยชน</u> ความไม่ยุติธรรมทางสังคม ความไม่เสมอภาคทางโอกาส	<u>ความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรม</u> เกิดการแบ่งแยกกัน จะแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมอย่างไร	<u>ทรัพยากรธรรมชาติ</u> ปัญหาคุณภาพอากาศและน้ำ ปัญหาการอนุรักษ์ระบบนิเวศ	<u>การลดความยากจน</u> ปัญหาเศรษฐกิจสังคม <u>ความรับผิดชอบของบรรษัท</u> ปัญหาด้านจริยธรรม ความโปร่งใส
<u>ธรรมาภิบาล</u> ความเป็นพลเมืองดีของคนในสังคม? ความเป็นประชาธิปไตย?	<u>ความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม</u> สันติภาพและความไม่รุนแรง เกิดขึ้นได้หรือไม่ อย่างไร	<u>ชนเมืองที่ยั่งยืน</u> ปัญหาการลดของเสีย มลพิษ สารเคมี	<u>เศรษฐกิจการตลาด</u> แบบแผนการผลิตและบริโภคที่ไม่ยั่งยืน

การแก้ปัญหาต่างๆ ในมิติเหล่านี้ที่ละเลาะทีละเลาะ ต่างคนต่างทำ ไม่มองทั้งระบบเป็นองค์รวม คงจะแก้ไขได้ยาก และที่สำคัญคือ เยาวชนที่กำลังเติบโตมา ต่างเติบโตและเรียนรู้มาจากระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ จะมีวิถีคิด และค่านิยม รวมถึงความรู้ความสามารถ ที่พร้อมที่จะมาแก้ปัญหาหรือไม่สร้างปัญหา หรือพลิกมิติต่างๆ จากทางลบให้เป็นทางบวกเพื่อเอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนได้หรือไม่

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน(Education for Sustainable Development)

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการศึกษาที่พัฒนาให้เกิดความรู้ ความสามารถ ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ที่เป็นรากฐานของการทำให้คนแสวงหาวิถีชีวิตที่ยั่งยืน และดำรงชีวิตในรูปแบบที่ยั่งยืน และมีศักยภาพและค่านิยมที่จะผลักดันให้การพัฒนาเป็นไปในลักษณะที่คำนึงถึงอนาคตที่ยั่งยืนของสังคม ประเทศ และโลก

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเป็นการศึกษาทั้งระบบที่มององค์รวมของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนในสังคม ในประเทศ ในโลก แล้วมาออกแบบหลักสูตร หรือบูรณาการคุณลักษณะที่พึงประสงค์เหล่านั้นเข้าไปในหลักสูตรทั้งระบบ โดยเฉพาะในระดับการศึกษายกระดับพื้นฐานทุกกลุ่มสาระ

คุณลักษณะที่พึงประสงค์สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน

คุณลักษณะที่พึงประสงค์สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม

คุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

■ ด้านสังคม

- การมีความยุติธรรมทางสังคม การสนับสนุนความเสมอภาค เคารพศักดิ์ของสังคม
- การเป็นพลเมืองที่ดี รู้จักสิทธิและหน้าที่ รับผิดชอบ สร้างสรรค์ประโยชน์ต่อท้องถิ่นและประเทศชาติ
- การเป็นประชาธิปไตย
- ชุมชนเข้มแข็ง(การเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของชุมชน)

■ ด้านวัฒนธรรม

- การภูมิใจในวัฒนธรรมของตน และยอมรับ เคารพในวัฒนธรรมของผู้อื่นที่แตกต่างกัน การมีทักษะที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมหลากหลายวัฒนธรรม
- การรักสันติ ไม่นิยมความรุนแรง ใจกว้าง ให้อภัย มีทักษะในการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยวิธีเจรจาหาข้อยุติร่วมกัน
- การมีแบบแผนการคิดอย่างเป็นระบบ
- การมีทักษะและค่านิยมในการมีส่วนร่วม การร่วมมือกัน การทำงานเป็นทีม
- การมีวัฒนธรรมประชาธิปไตย
- การมีธรรมาภิบาล และความโปร่งใส
- การมีคุณธรรม

■ ด้านสิ่งแวดล้อม

- การมีแบบแผนการดำรงชีวิต และพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
- การตระหนักและเข้าใจในความจำกัคของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอเพียง โดยคำนึงถึงอนาคตที่ยั่งยืน
- การเห็นความสำคัญและปกป้องระบบนิเวศ การดูแลความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์หลีกเลี่ยงสารเคมี

- การตระหนักถึงอันตรายและหาทางป้องกันหรือลดมลพิษทางน้ำ ทางอากาศ ทางเสียง สารเคมี และสิ่งปฏิกูล
- การดูแลความสมดุลทางธรรมชาติ การฟื้นฟูธรรมชาติ การดูแลโลก
- **ด้านเศรษฐกิจ**
 - การตระหนักในการใช้แบบแผนการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน
 - การคำนึงถึงความยุติธรรม และความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ
 - การมีจริยบรรณ และคุณธรรมทางเศรษฐกิจ
 - การผลิตและการบริโภคที่รับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม
 - การมีธรรมาภิบาลและความโปร่งใสทางเศรษฐกิจ หรือธุรกิจ การค้า
 - การมีทักษะในการวางแผนทางเศรษฐกิจและวินัยทางการเงินตั้งแต่ระดับตนเอง ครอบครัว และชุมชนเป็นต้นไป
 - การเห็นช่องทางและมานะพยายามในการขจัดความยากจน และสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและสังคม

การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน(Learning to Live Together)

สังคมไทยเคยชินกับสังคมที่ค่อนข้างไม่มีความซับซ้อนทางวัฒนธรรม แต่เมื่อโลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ปัญหาความหลากหลายทางวัฒนธรรมหรือความคิดที่แตกต่างกันมีมากขึ้น เยาวชนของเราค่อนข้างขาดประสบการณ์หรือภูมิคุ้มกันที่จะรับมือหรืออยู่อย่างมีความสุขในพลวัตของสังคม ประเทศ และโลก เช่นที่เป็นอยู่ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน จึงน่าจะเป็นประเด็นสำคัญ ที่จะนำมาพูดคุยกัน

เวลาพูดถึงการพัฒนาค่านิยมหรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ควรจะมองในลักษณะองค์รวมเป็นคุณลักษณะเป้าหมายที่เลขาจากตนเอง ไปถึงระดับที่บูรณาการเป็นคุณลักษณะเป้าหมายใหญ่ที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม จึงควรกำหนดค่านิยมหลักที่ต้องการพัฒนา และวิเคราะห์ว่ามีค่านิยมสนับสนุนอะไรบ้างที่จะร่วมกันทำให้บรรลุค่านิยมหลัก

ค่านิยมหลักและค่านิยมที่สนับสนุนของการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน

ค่านิยมหลักและค่านิยมที่สนับสนุนของการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน มีดังนี้

1. สันติภาพ(Peace)

- ความรัก
- ความเห็นอกเห็นใจ
- ความประสานกลมกลืน

- ความอดทนใจกว้างให้อภัย
- ความเอาใจใส่และแบ่งปันร่วมกัน
- การพึ่งพาอาศัยกัน
- การเข้าใจความรู้สึกหรือรู้สึกร่วม
- ความมีจิตใจสูง
- ความกตัญญู

2. สิทธิมนุษยชน(Human Rights)

- ความจริง
- ความเสมอภาคและความยุติธรรม
- การเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
- การเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและยึดถือหลักคุณธรรม
- การรับผิดชอบในสิ่งที่ทำและสามารถอธิบายและให้ตรวจสอบได้
- ความซื่อสัตย์
- การยอมรับ
- ความซาบซึ้งและชื่นชมในความหลากหลายหรือความแตกต่าง
- เสรีภาพและความรับผิดชอบ
- การร่วมมือกัน

3. ประชาธิปไตย(Democracy)

- การเคารพกฎระเบียบและกฎหมาย
- เสรีภาพและความรับผิดชอบ
- ความเสมอภาค
- การมีวินัยในตนเอง
- ความเป็นพลเมืองที่รับผิดชอบและกระตือรือร้น
- การเปิดกว้าง เปิดเผยตรงไปตรงมา
- การคิดเชิงวิจารณ์ญาณ
- ความมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

4. การพัฒนาที่ยั่งยืน(Sustainable Development)

- ความมีประสิทธิภาพ
- ความอดุสาหะขยันหมั่นเพียร
- การคำนึงถึงอนาคต

- การเป็นห่วงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
- ความเอาใจใส่พิทักษ์ทรัพยากร
- ความสามารถในการสร้างสรรค์
- ความประหยัด
- ความเรียบง่าย
- การให้ความสำคัญต่อนิเวศน์วิทยาของแต่ละบุคคล

วิธีเชิงบูรณาการแบบองค์รวม

จากค่านิยมต่างๆที่แยกกันกระจกระบาย เราจะบูรณาการเข้าด้วยกันเป็นคุณลักษณะที่เราต้องการได้บ้าง การพัฒนาแต่ละฝ่ายแต่ละด้านในประเทศไทยกำลังพัฒนาไปสู่จุดจบ จุดเสื่อม หรือไปสู่อนาคตที่ยั่งยืน หากจะพัฒนาไปสู่อนาคตที่ยั่งยืน เราต้องพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองในประเทศในคุณลักษณะใดบ้าง

ย้อนกลับไปมองการพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าเสาที่ค้ำยันการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือมีอิทธิพลต่อการที่จะทำให้การพัฒนานั้นเป็นไปในลักษณะที่ยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืนมีอยู่ 3 เสาหลัก คือ

- สิ่งแวดล้อม
- เศรษฐกิจ
- สังคมและวัฒนธรรม

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมืองไทยหรือพลเมืองโลกที่เอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ใน 3 เสาหลักดังกล่าว ควรเป็นคุณลักษณะใดบ้าง ถึงจะทำให้สิ่งแวดล้อมยั่งยืน เศรษฐกิจยั่งยืน สังคมและวัฒนธรรมก็ยั่งยืน รวมแล้วทำให้การพัฒนาของประเทศของโลกเป็นไปในลักษณะที่ยั่งยืน

.....*เรามาช่วยกันคิดและช่วยกันพัฒนา*.....

แต่การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์นั้น ค่านิยมเป็นตัวจักรสำคัญที่จะผลักดันความคิดไปสู่การกระทำได้

“ไม่ใช่ที่เรารู้อะไรแล้วเราจะทำ แต่เป็นเพราะเราต้องการและเห็นคุณค่าในอะไร เราถึงทำ”

ค่านิยม

ค่านิยมเป็นส่วนสำคัญของการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การเข้าใจในค่านิยมเป็นส่วนสำคัญของการเข้าใจโลกทัศน์ของตนเองและทรรศนะของผู้อื่น การเข้าใจค่านิยมของตนเอง ค่านิยมของสังคมที่เราอาศัยอยู่ และค่านิยมของผู้อื่น ในประเทศอื่นทั่วโลก เป็นส่วนสำคัญของการศึกษาเพื่ออนาคตที่ยั่งยืน

กระบวนการเกิดคุณค่า/ค่านิยมด้วยวิธีเชิงบูรณาการแบบองค์รวม

การเรียนรู้ที่จะเป็น (Learning To Be) การจะจัดการเรียนรู้ในลักษณะนี้ต้องใช้วิธีการทั้งเชิงบูรณาการและมองในลักษณะองค์รวมของคุณสมบัติที่จะทำให้เกิด ทำให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ที่แท้จริงในศิลปะการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แทนที่จะเรียนรู้แค่ความคิดเห็นหรืออุดมคติ

เป็นสิ่งท้าทายสำหรับนักการศึกษาว่าจะให้แนวทางหรืออำนวยความสะดวกอย่างไรให้ผู้เรียนสามารถตระหนักรู้ในค่านิยมหลักที่จะนำไปสู่ประสบการณ์ดังกล่าว ซึ่งต้องใช้ความสามารถในการที่จะรู้สึกและความสามารถที่จะตอบสนองอย่างมาก

ประการแรก จำเป็นต้องกลับมาพิจารณากันใหม่ถึงวิธีการจัดการเรียนรู้และบรรยากาศหรือสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับผู้เรียน

ประการที่สอง จำเป็นต้องมีความเข้าใจและความรอบรู้เกี่ยวกับพลวัตของความคิดใหม่ๆที่เกี่ยวข้องในกระบวนการของการพัฒนาค่านิยม

รูปแบบดั้งเดิมของการจัดการศึกษาเกี่ยวกับค่านิยมจะให้ความสำคัญกับเนื้อหาของค่านิยมมาก แทนที่จะให้ความสำคัญกับผู้เกิดค่านิยมหรือตัวผู้เรียน ซึ่งเป็นผู้เลือกและปฏิบัติในค่านิยมนั้น ทำให้ความรับผิดชอบส่วนใหญ่ไปตกที่ครูผู้สอนในลักษณะเป็นทั้งผู้รู้และเป็นตัวแบบของค่านิยม ส่วนผู้เรียนมีบทบาทเป็นเพียงผู้รับ

อย่างไรก็ตาม ในรูปแบบเชิงมนุษย์นิยม มีการยกระดับขึ้นมากกว่านั้น เปลี่ยนจากการเน้นเนื้อหาเป็นเน้นที่กระบวนการเกิดค่านิยม เปลี่ยนจากตัวค่านิยมเป็นผู้เกิดค่านิยม เปลี่ยนจากครูเป็นศูนย์กลางเป็นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับกระบวนการเกิดค่านิยมจากปฏิสัมพันธ์เชิงพลวัตภายในตัวผู้เรียนเอง หรือผู้เรียนกับครู หรือระหว่างผู้เรียนด้วยกัน

กระบวนการทำให้เกิดค่านิยม จะเริ่มด้วยการที่ครูผู้สอนจะปลุกจิตสำนึกของผู้เรียนให้สำนึกว่าเป็นความรับผิดชอบของผู้เรียนเอง ในฐานะผู้เกิดค่านิยม ผู้เรียนเป็นผู้ที่ต้องตัดสินใจในระบบค่านิยมของตนเอง โดยครูชวนให้ผู้เรียนมองเข้าไปในตัวตนของตนเอง และตรวจสอบว่าระบบต่างๆรอบตัวที่มีผู้เรียนเป็นส่วนหนึ่งอยู่ด้วยนั้น มีผลหรือมีอิทธิพลต่อการพัฒนาค่านิยมของผู้เรียนอย่างไรบ้าง ระบบต่างๆดังกล่าว เช่น ระบบครอบครัว โรงเรียน วัดหรือโบสถ์หรือมัสยิด สถานที่ทำงาน ชุมชน ประเทศชาติ โลก

เรื่องดังกล่าวนี้มีนัยว่า ครูหรือนักการศึกษาเองนั้นต้องปรับตัวตามให้ทันกับระบบต่างๆที่แตกต่างกันเหล่านั้น รวมทั้งระบบภายในของบุคคล และศักยภาพของผลกระทบที่จะมีต่อผู้เรียน

จากการให้ผู้เรียนตรวจสอบตนเองดังกล่าว คงจะทำให้ผู้เรียนมีสติรู้มากขึ้น ซึ่งไม่ใช่เพียงเข้าใจความเป็นจริงจากภายนอกเท่านั้น แต่ยังเข้าใจความเป็นจริงจากภายในตัวผู้เรียนด้วย จากกระบวนการดังกล่าว ในที่สุดผู้เรียนก็ตระหนักรู้ในความสามารถของตน ในการที่จะ

บูรณาการสู่บุคลิกภาพของตนเอง ที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีความกลมกลืนเข้ากันได้ภายใน หมายความว่า ค่านิยมที่ผู้เรียนเข้าใจในระดับความรู้ ความคิด จะถูกกรองสู่ความรู้สึก ค่านิยม และ ในที่สุดขับเคลื่อนสู่พฤติกรรม การปฏิบัติ พัฒนาสู่ความเป็นคนเต็มคนที่รู้จักตนเอง ขณะเดียวกัน ในกระบวนการพัฒนาค่านิยมนี้ก็ยังเกี่ยวข้องกับ ความพยายามที่จะให้ผู้เรียนค้นหาความสอดคล้อง ระหว่างค่านิยมที่แต่ละคนยึดถือกับค่านิยมที่ความเป็นจริงภายนอกบุคคลนั้นสนับสนุน เช่น

ปัทสถานทางวัฒนธรรม กลุ่มเพื่อน ครอบครัวและความคาดหวังทางสังคม บทบาทที่เป็นอยู่ ฯลฯ ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเกิดค่านิยมหรือพัฒนาค่านิยม จะช่วยยกระดับการรู้จักตนเองของผู้เรียนให้สูงขึ้น ซึ่งในที่สุดจะนำไปสู่การมีเอกลักษณ์ของตนเอง และการมีทิศทางจุดหมายของตนเองชัดเจนขึ้นด้วย ทำให้ผู้เรียนเริ่มได้รับการเสริมพลังอำนาจให้ มั่นใจที่จะเข้าไปรับผิดชอบและมีบทบาทในในการทำประโยชน์ให้ชุมชน

ดังนั้น กระบวนการเกิดค่านิยม จึงจำเป็นต้องใช้รูปแบบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ที่ครู เพียงจัดเตรียมบรรยากาศและ โอกาสการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ การสำรวจ การแสดงออก และการ ค้นพบ เกิดขึ้นได้อย่างอิสระ และในที่สุด ผู้เรียนปฏิบัติตามค่านิยมที่เขาเลือกอย่างมีสติรู้และยึดถือ เป็นค่านิยมของตน ครูผู้สอนและแหล่งข้อมูลในชุมชนเพียงสนับสนุนและให้แนวทางให้ผู้เรียนมี ประสบการณ์ในการวินิจฉัยของตนเอง

สิ่งท้าทายสำหรับนักพัฒนาค่านิยม

สิ่งท้าทายประการที่ 1 : การจัดการเรียนรู้ให้ถึงระดับเกิดค่านิยม

- 1.1 การได้รู้ข้อเท็จจริงและสารสนเทศ
- 1.2 การเข้าใจในความคิดและการวิเคราะห์ความคิดเห็น
- 1.3 การเกิดค่านิยมและการซาบซึ้งในค่านิยม ค้นพบคุณค่าในความหมายของตนเอง
- 1.4 การพัฒนาทักษะสำหรับการบูรณาการค่านิยมสู่พฤติกรรมและนิสัย

การจัดการเรียนรู้ให้ถึงระดับเกิดค่านิยม นี้ มีขั้นตอนพื้นฐานของการสอนหรือการจัดการ เรียนรู้(Basically Three Level of Teaching) ดังนี้

- การจัดการเรียนรู้ให้รู้ข้อเท็จจริง(Fact)
- การจัดการเรียนรู้ให้เข้าใจจนเกิดความคิดรวบยอด(Concept)
- การจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเห็นคุณค่า เกิดเป็นค่านิยม เพื่อเป็นแรงผลักดัน แปรเปลี่ยนไปเป็น การปฏิบัติ หรือพฤติกรรมในที่สุด(Valuing, before what is learned is translated into behaviour)

การจะเปลี่ยนจากระดับความคิดไปสู่ระดับนำไปปฏิบัติได้ ก่อนอื่นต้องหาหนทางเข้าไปในระบบค่านิยมผ่านทางคุณค่าหรือความหมายของแต่ละบุคคลก่อน การเพียงรู้และเข้าใจในค่านิยมไม่ได้ประกันได้ว่ามันจะไปเปลี่ยนแปลงผู้เรียนไปสู่การกระทำได้

เมื่อผู้เรียนมีประสบการณ์ ไม่ว่าจะโดยตรงหรือจากคนอื่น ค่านิยมอาจจะเริ่มเปลี่ยนเป็นมีคุณค่ามีความหมายสำหรับพวกเขา การให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ของการเกิดค่านิยมด้วยตนเองจะทำให้ง่ายต่อการที่ผู้เรียนจะรับค่านิยมนั้นเป็นของตนเองจริงๆ เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพ คนจะเห็นคุณค่ามากเมื่อมีประสบการณ์ของการเจ็บป่วย

ครูไม่ควรมองข้ามมิติของความรู้สึกละเอียดในกระบวนการเกิดค่านิยม **“ไม่ใช่ที่เราจะรู้อะไรแล้วเราจะทำ แต่เป็นสิ่งที่เราต้องการ เราถึงทำ”** (Dr. Lourdes R. Quisumbing)

กระบวนการเกิดค่านิยม (Valuing Process) จะทำให้แน่ใจว่าการเรียนรู้ค่านิยมจะไม่หยุดอยู่แค่ระดับความรู้ความคิด แต่จะใส่เข้าไปในกระบวนการที่ทำให้การบูรณาการภายในจิตใจของผู้เรียนเกี่ยวกับค่านิยมเกิดขึ้น

สิ่งท้าทายประการที่ 2 : การสร้างกระบวนการทำ(ค่านิยม)ให้กระจ่าง

ในการพัฒนาค่านิยมโดยวิธีเชิงบูรณาการแบบองค์รวม สิ่งท้าทายประการที่สองก็คือวิธีสร้างกระบวนการในสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ที่จะทำให้ค่านิยมของผู้เรียนได้รับการตรวจสอบและทำให้กระจ่าง

กระบวนการพัฒนาให้เกิดค่านิยมตามแนวการทำให้ค่านิยมกระจ่าง มี 7 ขั้น ดังนี้

การให้คุณค่าในความเชื่อและพฤติกรรมของตน

- 1) การให้คุณค่าและรักษาทะนุถนอมคุณค่านั้นไว้
- 2) การยืนยันหรือประกาศให้คนอื่นได้รับทราบอย่างเปิดเผย เมื่อโอกาสเหมาะสม

การเลือกความเชื่อและพฤติกรรมของตน

- 3) การเลือกจากทางเลือกหลายๆทาง
- 4) การเลือกหลังจากได้พิจารณาผลที่ตามมา
- 5) การได้เลือกอย่างอิสระ

การปฏิบัติตามความเชื่อของตน

- 6) การปฏิบัติตามความเชื่อนั้น
- 7) การปฏิบัติเป็นแบบแผน ต่อเนื่อง คงเส้นคงวา

จากขั้นตอนดังกล่าวทำให้ผู้เรียนได้ตรวจสอบตนเองทั้งสามมิติ

มิติที่หนึ่ง ให้ผู้เรียนได้สืบค้นตรวจสอบโครงสร้างความคิดหรือระบบคิดของตนเอง กระบวนการเกิดค่านิยมทำให้ผู้เรียนได้ตรวจสอบกระบวนการคิดของตน คุณค่า ความหมายที่ผู้เรียนให้ต่อความเป็นจริงจากพื้นฐานการตัดสินใจคุณค่าของผู้เรียนว่าอะไรถูกอะไรผิด อะไรเป็นสาระสำคัญของชีวิตและการดำเนินชีวิต การตัดสินใจดังกล่าวอาจมีส่วนมาจากบริบทของผู้เรียนซึ่งอาจจะมองแคบใกล้ตัว ระดับครอบครัวหรือกว้างออกไปถึงระดับโลก

บทบาทของครูหรือนักการศึกษา

- เพื่ออำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนได้รู้จักฐานความคิดหรือหลักคิดของตนเองที่ใช้ในการตัดสินใจในค่านิยมของตน
- เพื่อตรวจสอบและตั้งคำถามต่อฐานคิดและทางเลือกที่สอดคล้องกัน
- เพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เรียนในประเด็นปัญหาค่านิยมบางอย่างที่ชัดเจน
- เพื่อขยายวิสัยมองโลกของทั้งครูและผู้เรียนออกไปเพื่อได้พบทางเลือกที่มีข้อมูลมากขึ้น

มิติที่สอง ในกระบวนการจะมีการแนะนำให้ผู้เรียนได้ศึกษาชีวิตด้านความรู้สึกหรืออารมณ์บ้างว่าผู้เรียนจะมีปฏิกิริยาโต้ตอบทางด้านความรู้สึกหรืออารมณ์ต่อความเป็นจริงที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบหรือความเข้มข้นของเนื้อหาอย่างไรบ้าง การได้ตรวจสอบปฏิกิริยาเหล่านี้จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจกระจ่างแจ้งในที่มาทางอารมณ์ของตนและความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ของตน

มิติที่สาม ครูผู้สอนอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนได้ไตร่ตรองในแบบแผนทางพฤติกรรมของตน พฤติกรรมนั้นในที่สุดแล้วก็แสดงให้เห็นถึงค่านิยมและการให้ความสำคัญต่อค่านิยมนั้น ดังนั้นครูผู้สอนจึงแนะนำให้ผู้เรียนได้มองย้อนกลับไปว่า พวกเขากระทำหรือปฏิบัติอย่างไร พวกเขาทำอะไรและพูดอะไร การสังเกตตนเองจะทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนา ความสอดคล้องและความคงเส้นคงวาระหว่าง คำพูด ความตั้งใจ และการกระทำ ได้

เทคนิคในกระบวนการพัฒนาค่านิยม

ในกระบวนการพัฒนาค่านิยมหรือกระบวนการเกิดค่านิยม อาจมีเทคนิคหลายอย่างที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในแต่ละขั้นตอนแล้วแต่ความเหมาะสม เช่น

■ การออกเสียงลงคะแนนเลือกค่านิยม

เป็นวิธีที่รวดเร็วในการตรวจสอบจุดยืนของผู้เรียนต่อประเด็นใดประเด็นหนึ่ง และเพื่อยืนยันจุดยืนนั้นต่อผู้อื่น เช่นการถามให้ยกมือลงคะแนนต่อประเด็นปัญหาที่กำลังเป็นที่สนใจในขณะนั้น

■ การจัดลำดับค่านิยม

วิธีนี้ทำท่ายต่อผู้เรียน ให้พิจารณาข้อคัดค้านใจระหว่างทางเลือกต่างๆอย่างไตร่ตรอง และต้องจัดลำดับความสำคัญของทางเลือกดังกล่าวด้วย เช่น ถามว่า ในสิ่งเหล่านี้ อย่างไม่ไหนที่คุณชอบมากกว่า

■ บังคับเลือก

กลยุทธ์นี้เป็นการจัดลำดับค่านิยมที่มีหลากหลาย และบังคับให้ผู้เรียนเลือกระหว่างทางเลือกที่น่าสนใจพอๆกัน เช่น ถามว่า ระหว่างทางเลือกนี้กับทางเลือกนั้น ชอบชอบทางเลือกไหนมากกว่ากัน?

■ อนุกรมค่านิยม

กลยุทธ์นี้จัดให้ผู้เรียนได้เลือกทางเลือกหรือตัวเลือกที่ค่อนข้างกว้างตามประเด็นปัญหาที่ยังไม่ชัดเจนการมองสถานการณ์ขึ้นอยู่กับมุมมองหลายมุมมอง เช่น ถามว่า เธอจะรับมือกับสถานการณ์นี้อย่างไรในฐานะผู้ดูหรือผู้สังเกตการณ์ และหากเป็นผู้มีส่วนร่วมท่านจะรับมือกับสถานการณ์นี้อย่างไร

■ เห็นด้วยอย่างยิ่ง/ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

กลยุทธ์นี้ช่วยให้ผู้เรียนตรวจสอบระดับความรู้สึกของตนเองเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่ถามว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยในระดับใด โดยการถามให้ผู้เรียนวงกลมรอบคำตอบที่ตรงกับความรู้สึกของผู้เรียนเกี่ยวกับข้อความที่ชอบโต้แย้งกัน ว่า เห็นด้วยอย่างยิ่ง หรือเห็นด้วยบ้าง หรือไม่เห็นด้วยบ้าง หรือไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

■ การผลักดันค่านิยม

กลยุทธ์นี้จะกำหนดคำถามและประเด็นให้ผู้เรียนพิจารณา คำถามโดยปกติจะเกี่ยวกับสิ่งสำคัญที่ผู้เรียนต้องการจะได้รับ เช่น ถามว่า หากต้องพยายามอย่างหนักหรือต้องทำงานหนัก เธอยินดีจะทำเพื่ออะไรบ้าง?

■ ประโยคไม่สมบูรณ์

กลยุทธ์นี้จะนำไปสู่การทำให้ค่านิยมที่อยู่ในระดับพื้นผิวได้แสดงออกสู่เจตคติ ความสนใจ ความเชื่อมั่น ความชอบ ความไม่ชอบ เป้าประสงค์ ฯลฯ เช่น ถามให้เติมประโยคให้สมบูรณ์ว่า “หากฉันสามารถจัดการความกลัวของฉันได้หมด ฉันจะ”

■ แบบสอบถามอัตชีวประวัติ

กลยุทธ์นี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้รู้จักแบบแผนชีวิตของตนเอง เช่น ลองนึกถึงเหตุการณ์สำคัญๆทั้งหลายที่ผ่านมาว่าเหตุการณ์อะไรบ้างที่ช่วยทำให้เธอเป็นเธออย่างที่เป็นอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้?

■ ภาพที่ไม่มีคำบรรยาย/กระดานเสริ

กลยุทธ์นี้จะให้อิสระแก่ผู้เรียนให้แสดงความรู้สึกได้อย่างเสรีเพื่อสำรวจการคิดและกระบวนการของการรู้สึกในปัจจุบันขณะนั้น เช่น โปรดเขียนปฏิกิริยาหรือความรู้สึกของเธอต่อหน้าปกของนิตยสารนี้ หรือ เธอมีอิสระที่จะเขียนอะไรก็ได้ที่อยากจะบอกหรือแสดงความรู้สึกหรือความคิด บนแผ่นป้ายนี้ ขอเชิญ..

■ แผ่นกระดาษลงรหัส

กลยุทธ์นี้ สอนให้ผู้เรียนสามารถอ่านอย่างวิพากษ์ เช่น หนังสือพิมพ์ หรือบทความบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ให้ผู้เรียนใส่รหัส (+) กับความคิดเห็นที่ผู้เรียนชอบ และใส่รหัส (-) กับความคิดเห็นที่ผู้เรียนไม่ชอบ ตามด้วยการอภิปรายเหตุผล

กลยุทธ์เหล่านี้ เป็นเพียงเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้เรียนทำความเข้าใจกับความกระจำกับค่านิยมของตนเอง นำผู้เรียนสู่กระบวนการเกิดค่านิยมที่นอกเหนือจากข้อเท็จจริงและความเข้าใจ

สิ่งท้าทายประการที่ 3 : การบูรณาการสู่บุคลิกภาพของตน

ครูต้องทำให้ผู้เรียนสามารถบูรณาการค่านิยมที่เรารู้มาสู่ค่านิยมของตนเองและบุคลิกภาพของตนได้ ครูต้องแน่ใจว่าผู้เรียนเข้าถึงค่านิยมของตนเองและเปรียบเทียบค่านิยมของตนกับค่านิยมของระบบที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของระบบนั้น ผู้เรียนอาจจำเป็นต้องได้รับการแนะแนวให้ประนีประนอมกันระหว่างค่านิยมของตนเองกับค่านิยมของระบบ

นอกเหนือจากนั้น ผู้เรียนยังจำเป็นต้องค้นหา ความสอดคล้องหรือความคงเส้นคงวาในระบบภายในของผู้เรียนด้วย เช่น ระหว่างจริยธรรมกับจิตสำนึกในจิตใจ หรือระหว่าง อุดมคติกับความปรารถนาหรือความอยาก ฯลฯ การทำเช่นนั้นจะเป็นสะพานเชื่อมต่อช่องว่างที่อาจมีอยู่ในกระบวนการการค้นพบของผู้เรียน

ในขณะที่ผู้เรียนถามว่า “จริงๆแล้ว ฉันเป็นใคร?” และ “ฉันถูกคาดหวังให้เป็นใคร?” อาจจะต้องมีการบูรณาการกันในหลายส่วน เช่น ตัวตนในอุดมคติกับตัวตนที่เป็นอยู่ ตัวตนตามบทบาทกับตัวตนตามความเป็นจริง ตัวตนทางสังคมกับตัวตนที่แท้จริง

กระบวนการเกิดค่านิยมไม่ใช่เพียงนำมาซึ่งความรู้ตัว แต่ยังช่วยให้ผู้เรียนพยายามด้วยตนเองในการแก้ความขัดแย้งภายใน ในระหว่างกระบวนการ หากผู้เรียนได้รับการสอนทักษะใน

การแก้ความขัดแย้งภายใน อุดมคติก็อาจจะเชื่อมต่อกับสิ่งที่เป็นอย่างจริงได้ ทำให้ประสานเป็นเนื้อเดียวกันได้

ผู้เรียนยังได้รับการแนะนำให้ระบุลำดับความสำคัญของค่านิยม เพราะไม่ใช่ว่าค่านิยมทุกตัวจำเป็นต้องนำไปบูรณาการ อาจเอาแต่เพียงค่านิยมที่ผู้เรียนเลือกแล้วว่าตรงกับแบบของการใช้ชีวิตของตน

การมีทางเลือกมากอาจจะไม่สำคัญเท่ากับการสามารถตัดสินใจเลือกทางเลือกที่สำคัญและมีความหมายต่อตน การสามารถกำหนดกรอบของชีวิตและจัดทางเลือกอื่นออกไปเหลือแต่ที่มีความหมายต่อตนเองได้ ถือว่าผู้เรียนได้รับการเสริมพลังอำนาจให้จัดการกับชีวิตได้ ทำให้ผู้เรียนมีความสามารถและมีความเชื่อมั่นในการที่จะระบุหรือให้คำจำกัดความชีวิตของตนเองได้และยอมรับในความหมายนั้น

สิ่งท้าทายประการที่สี่ : จัดให้มีพื้นที่หรือบรรยากาศประชาธิปไตยในสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้

ครูหรือนักการศึกษาต้องประกันว่าจะจัดให้มีบรรยากาศประชาธิปไตยโดยสร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาที่ทำให้เกิดความซื่อสัตย์และการพูดความจริง ครูจำนวนมากเมื่อถามคำถามมักจะคอยให้ผู้ตอบตอบตามที่ตนคาดหวัง ดังนั้นผู้เรียนมักจะพูดในสิ่งที่คิดว่าครูชอบที่จะได้ยินเช่นนั้น ผู้เรียนไม่ได้พูดหรือรายงานตามความเป็นจริงในสิ่งที่ตนคิดและรู้สึก ซึ่งหากปราศจากความซื่อสัตย์เช่นนี้ ความพยายามด้วยความจริงใจใดๆก็ตามในการทำให้เกิดค่านิยมหรือพัฒนาค่านิยมอาจจะไม่เกิดประโยชน์

ครูจะต้องเปิดเผยไม่ปิดกั้น จริงใจ ไม่เสแสร้ง ไม่ด่วนตัดสิน และไม่คุกคาม เพื่อว่าผู้เรียนจะรู้สึกมีอิสระที่จะเป็นตัวตนที่แท้จริง

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าครูไม่สามารถที่จะไม่เห็นด้วยกับค่านิยมของผู้เรียน อันที่จริงการสนทนาหรืออภิปรายกันในประเด็นปัญหาที่สนใจนั้นจะสัมฤทธิ์ผลได้ก็ด้วยบรรยากาศของการเปิดกว้างและความซื่อสัตย์ ซึ่งทำให้มีการแลกเปลี่ยนค่านิยมกัน ไม่เป็นการขัดแย้ง ในบริบทของปฏิสัมพันธ์ที่มีความหมายระหว่างครูกับผู้เรียน

สิ่งท้าทายประการที่ 5 : การสร้างแบบอย่างค่านิยม

สุดท้าย ครูหรือนักการศึกษาจะเป็นแบบอย่างสำหรับผู้เรียน อย่างไรก็ตามการเป็นแบบอย่างคงไม่ใช่แบบอย่างของคนที่มีบุรณธรรมพร้อมแต่จะเป็นแบบอย่าง que แสดงให้เห็นถึงการพยายามบูรณาการเป็นตัวตนทั้งหมดของตนเอง วิธีนี้ทำให้ผู้เรียนได้รับการคล้อยให้พยายามเพื่อให้บรรลุตามที่ตั้งใจ โดยไม่ต้องไปไม่ยอมรับกับข้อจำกัดที่อาจมีในแต่ละคน

สิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้เริ่มจะเป็นบรรยากาศการเรียนรู้ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งครูต้องยินดีที่จะนำตนเองเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ด้วย ในขณะที่ผู้เรียนได้รับการพัฒนา ครูก็ได้เรียนรู้จากสิ่งเหล่านั้นไปด้วย จากกระบวนการสนทนาหรืออภิปรายที่เกิดขึ้น

รูปแบบของกระบวนการเกิดค่านิยมในบริบทของวงจรการเรียนการสอน

เมื่อเรานำ กระบวนการเกิดค่านิยม (Valuing Process) ที่จะทำให้ผู้เรียนให้ค่า เกิดคุณค่าขึ้นในใจ เกิดเป็นค่านิยมของตนเอง มาบูรณาการเข้าไปสู่ขั้นตอนการสอนหรือการจัดการเรียนรู้ ก็จะได้เป็น 4 ขั้นตอน ของกระบวนการเกิดค่านิยมในวงจรการเรียนการสอน ดังต่อไปนี้

ขั้นที่หนึ่ง : ระดับความรู้ความคิด – การรู้

รู้หรือรู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น รู้เกี่ยวกับพฤติกรรม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ประเทศ ประเทศอื่น โลก หรือรู้ข้อมูล สารสนเทศ เกี่ยวกับสิ่งนั้นหรือประเด็นนั้นที่สนใจ

ขั้นที่สอง : ระดับความคิดความเข้าใจ - การเข้าใจ

เข้าใจตนเองและผู้อื่น เข้าใจประเด็นปัญหาที่สนใจ และกระบวนการที่สัมพันธ์กันในประเด็นปัญหาที่สนใจนั้น เกิดความคิดรวบยอดในประเด็นดังกล่าว

ขั้นที่สาม : ระดับอารมณ์ความรู้สึก – การเกิดค่านิยม

การเกิดประสบการณ์ การไตร่ตรอง การยอมรับ การเคารพ การชื่นชมเห็นคุณค่า ทั้งในระบบคุณค่าของตนเอง และจากผู้อื่น หรือเห็นคุณค่าในประเด็นที่รู้ข้อเท็จจริงและเข้าใจแล้ว ดังกล่าว

ขั้นที่สี่ : ระดับพฤติกรรม - การกระทำ การปฏิบัติ

ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับค่านิยม ที่เกิดเป็นค่านิยม ในที่สุดก็นำไปสู่การกระทำ หรือการปฏิบัติ เช่น การตัดสินใจ เลือกทางเลือก และนำไปปฏิบัติ หากปฏิบัติต่อเนื่องจนเป็นนิสัย ก็จะเป็นคุณลักษณะของคนนั้น

บทสรุป

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่กล่าวมาข้างต้นซึ่งค่อนข้างเน้นในแนวการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน และคิดว่าค่านิยมคงจะเป็นแรกผลึกภายในที่สำคัญที่จะทำให้เกิดขึ้นได้ จึงเป็นสิ่งท้าทายสำหรับครูหรือนักการศึกษาที่จะจัดการเรียนรู้หรือจัดการเรียนการสอนให้มากไปกว่า การให้รู้และเข้าใจข้อเท็จจริง (Teaching Beyond the Fact) แน่นนอน ในที่นี้ ต้องไปให้ถึงการเกิดคุณค่าขึ้นในใจของผู้เรียน ไม่ใช่แค่ Learning to Know แต่เป็น Learning

to Be และ Learning to Do จนถึง Learning to Live Together เพื่ออนาคตที่ยั่งยืนของอนุชนรุ่นต่อไป

อ้างอิง

สุริยา เหมตะศิลป์. (2551) ศึกษาศาสตร์กับการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. สืบค้นเมื่อ 20 มกราคม 2551, จาก http://www.edu.tsu.ac.th/files/knowledge/education_for_development_to_last.pdf

Learning to be : A Holistic and Integrated Approach Values Education for Human

Development (2002) A UNESCO-APNIEVE Source Book No:2 for Teachers Students and Tertiary Level Instructors. Bangkok : UNESCO Bangkok.

Learning to Live Together in Peace and Harmony : Values Education for Peace, Human Rights, Democracy and Sustainable Development for the Asia-Pacific Region.

(1998) A UNESCO-APNIEVE Source Book for Teachers Education and Tertiary Level Education, No:1. Bangkok : UNESCO PROAP.

Values Clarification. Retrieved May 8, 2008, <http://www.usd.edu/med/som/genetics/curriculum/>

Value Theory : Toward Conceptual Clarification. Retrieved May 8, 2008, <http://humanists.net/pdhutcheon/papers>